

UPLATNENIE ABSOLVENTOV UČITEĽSKÉHO ŠTÚDIA

V PRAXI

MARTA ZVALOVÁ

Problematika uplatnenia absolventov vysokých škôl, možnosti využitia získanej kvalifikácie a prípadná nezamestnanosť, ako i ďalšie aspekty tohto problému majú medzirezortný charakter a podiel rezortu školstva na ich riešení je významný. Preto reaguje MŠ SR prostredníctvom ÚIPŠ v oblasti výchovy a vzdelávania na skutočnosti podmienené súčasnou spoločenskou a hospodárskou situáciou, ovplyvňujúcou uplatnenie absolventov VŠ na existujúcom trhu práce. Vytvorenie spätnej väzby medzi vysokými školami, štátnou správou, trhom práce a praxou je nevyhnutné práve z hľadiska určitej prepojenosti medzi prípravou budúcich absolventov jednotlivých vysokých škôl so súčasnými i budúcimi potrebami národného hospodárstva.

Percento nezamestnanosti a súčasná situácia na trhu práce ovplyvňuje aj možnosti absolventov vysokých škôl. Nápor nezamestnaných vysokoškolských absolventov k septembru každého roka je značný, tento stav sa však radikálne mení v priebehu ďalších mesiacov, kedy nezamestnanosť týchto absolventov klesá. Mnohí absolventi až v prvých mesiacoch po ukončení štúdia začínajú hľadať zamestnanie, alebo môžu nastúpiť do zamestnania až v septembri (napr. učiteľia) a pod., a za ten krátky čas naplňajú štatistiky úradov práce. Mesiace jún - september sú najkritickejšie z hľadiska nezamestnanosti absolventov VŠ a až potom sa začína situácia stabilizovať.

Absolventi učiteľského štúdia majú medzi absolventmi vysokých škôl určité špecifické postavenie, ich kvalifikácia je v rámci učiteľskej aprobácie jasne vymedzená a obmedzuje variabilitu pri hľadaní zamestnania. Napriek tomu skupina mladých učiteľov nepatrí k tým najvýraznejším skupinám nezamestnaných.

Výskumná úloha riešená pracovníkmi ÚIPŠ zameriava pozornosť na absolventov, mladých učiteľov, ktorí absolvovali vysokoškolské štúdium v r. 1994, 1995, 1996, 1997 s možnosťou komparácie sledovaných ročníkov. Jednotlivé etapy výskumu umožnili, aby každý absolventský ročník mal možnosť vyjadriť sa k svojej situácii v oblasti profesionálneho uplatnenia v dvoch časových etapách a to po prvom polroku po ukončení štúdia a pred ukončením dvojročného obdobia po absolvovaní, kedy sa končí ich štatút absolventa z pohľadu úradov práce. Cieľom výskumnej úlohy je analýza situácie profesionálneho uplatnenia sledovaných skupín, orientovaná na nasledujúce problémy spojené s nástupom do praxe:

1. Ťažkosti a rozhodujúce okolnosti pri hľadaní zamestnania a jeho výbere
2. Naplnenie predstáv o uplatnení v praxi a realita uspokojenia vlastných profesionálnych ambícií
3. Záujem o ďalšie vzdelávanie a zvyšovanie kvalifikácie

4. Klasifikáciu príčin nezamestnanosti absolventov z ich vlastného pohľadu popr. skúsenosti

Takéto kontinuálne sledovanie umožňuje zmapovaním aktuálnej situácie, ale i komparačnou analýzou v určitom časovom úseku, poukázať na hlavné problémy uplatnenia absolventov učiteľského štúdia v praxi z pohľadu samotných absolventov.

Výskum bol realizovaný formou anonymného dotazníka. Základný súbor tvorila populácia absolventov učiteľstva jednotlivých ročníkov denného štúdia s trvalým bydliskom na Slovensku, čo tvorilo približne 1500 až 2000 mladých učiteľov, pričom návratnosť dotazníkov bola v každom sledovanom ročníku okolo 40%. To znamená, že výskumné vzorky jednotlivých absolventských ročníkov zahŕňali 650 až 800 respondentov (teda tých, ktorí sa priamo zúčastnili výskumu).

Zaradenie absolventa do pracovného procesu, úspešnosť jeho uplatnenia v praxi, je podmienené viacerými činiteľmi ako je aktuálna situácia na trhu práce, zvládanie nárokov učiteľskej profesie, spokojnosť s prácou a pracovnými podmienkami, sociálne zaradenie do učiteľského stavu ako i konkrétne medziľudské vzťahy, možnosti ďalšieho vzdelávania atď. Analýza výsledkov výskumu a porovnávacia analýza výsledkov jednotlivých etáp skúmania uplatnenia absolventov nám umožňuje plastickejší pohľad na túto problematiku, naznačiť trendy možného vývoja a formulovať niektoré závery:

aktuálna zamestnanosť respondentov je pomerne vysoká. Z komparácie výskumných údajov možno vysledovať, že nezamestnanosť absolventov učiteľského štúdia ostáva po celé štyri roky sledovania na takmer rovnakej úrovni (v priemere 3%-4%) a nemá zatiaľ tendenciu stať tak výrazným problémom ako u iných druhov štúdia. I keď dve tretiny absolventov uvádza, že boli zaevidovaní úradom práce ako nezamestnaní, ide väčšinou o nezamestnanosť v časovom úseku do 6 mesiacov, ktorá je viacej menej ohraničená dátumom ukončenia školy na jar a nástupom do pracovného pomeru v septembri, kedy začína školský rok. Táto skutočnosť do istej miery skresľuje predstavy o nezamestnanosti absolventov. V prípade mladých učiteľov postihuje dlhšia nezamestnanosť približne 2% respondentov. Nie je proporčná a postihuje viacej len niektoré študijné odbory.

Nedostatok pracovných príležitostí vo vyštudovanom odbore a nedostatok pracovných príležitostí v mieste trvalého bydliska. Skutočnosť hľadania zamestnania vo vyštudovanom odbore vo väzbe na svoje trvalé bydlisko je dominantná, úzko súvisí s problematickou bytovou situáciou a nízkou pracovnou mobilitou. Výrazne preferencie si udržiava nízke finančné ohodnotenie a spoločenské postavenie učiteľa, ktoré okrem toho, že nemotivujú k hľadaniu zamestnania, vedú často k úplnej pasivite a spoliehaniu na podporu v nezamestnanosti, resp. k odchodu zo školstva. Medzi nezamestnaných sa v jednotlivých absolventských ročníkoch dostávajú v priemere rovnako muži ako ženy i keď u mužov badať pomerne pravidelný nárast. Rozdiely však nie sú štatisticky významné. Táto skutočnosť je často podmienená čakaním na základnú vojenskú službu, ale i čakaním na existenčne prijateľnejšie pracovné miesto. Pretrváva horšie postavenie absolventov prírodovedeckých fakúlt na trhu práce,

nemožno však dokladovať, či je to spôsobené naozaj nedostatkom prírodovedeckých miest na školách alebo je tu tak výrazný vplyv viacerých činiteľov, z ktorých niektoré sme už spomínali. Štatistiky nezamestnaných napíňajú absolventi najmä na jeseň po ukončení vysokoškolského štúdia a to väčšinou na krátky čas, kým si nájdu zamestnanie. Zvyšuje sa všeobecne počet dlhodobejšie nezamestnaných (nad 10 mesiacov) a v máji 1997 (tzn. v dobe najnižších počtov nezamestnaných absolventov VŠ) bol ich podiel v skupine nezamestnaných absolventov VŠ viac ako 14%.

Prípadnú nezamestnanosť by respondenti osobne riešili najčastejšie hľadaním práce mimo bydliska, ďalším štúdiom alebo dočasným zamestnaním v zahraničí. Pre necelú pätinu respondentov by bola prijateľná i rekvalifikácia v inom odbore. Veľmi nízke percento by spoliehalo na podporu v nezamestnanosti, študijnom odbore je úspešnosť pri hľadaní zamestnania. Tento samostatný krok do profesionálneho života býva niekedy zložitý a pre mnohých absolventov spojený s určitými ťažkosťami, ktoré deklaruje takmer každý druhý absolvent učiteľského štúdia v priebehu všetkých nami sledovaných ročníkov. Medzi najčastejšie uvádzanými príčinami ostáva nedostatok pracovných miest vyštudovaného odboru a nedostatok pracovných miest v mieste trvalého bydliska. Celkovo sa vo vyštudovanom odbore zamestná v priemere okolo 85% respondentov, diferencie medzi jednotlivými ročníkmi a profesnými skupinami sú badateľnejšie u všeobecnozdelávacích predmetov a výsledkom je, že sa u nich mierne zvyšuje percento nezamestnaných, ale najmä sa vo väčšej miere neuplatňujú vo svojej kvalifikácii. Treba dodať, že i vysoké školy sa snažia reagovať na potreby trhu práce a výsledkom je, že problémy s akými sa stretli niektoré študijné odbory pri uplatnení absolventského ročníka 1994 (napr. niektoré humanitné predmety-ruský jazyk, občianska náuka a i., ale i prírodovedné) sa v neskorších ročníkoch zmierňujú, alebo sa už takmer nevyskytujú. Na základe analýzy výsledkov jednotlivých sledovaní možno konštatovať, že v najbližšom období sa netreba obávať nejaké nadmerného percentuálneho nárastu nezamestnanosti mladých absolventov učiteľského štúdia, treba sa však obávať toho, že ich stále viac nenastúpi na svoje miesto v školstve, pričom príčiny sú viaceré (dostatok pracovných miest v jednotlivých regiónoch Slovenska, možnosti spájať ponuku učiteľských miest s bývaním, finančné ohodnotenie práce učiteľa, starostlivosť o učiteľa a ďalšie).

Mapovanie situácie a snaha zaistiť si budúce zamestnanie už v priebehu štúdia sa zatiaľ medzi študentmi príliš nezaužívala, väčšinou sú v tomto smere aktívni až v poslednom ročníku štúdia, alebo po ukončení vysokoškolského štúdia. Zriedkavo sa vytvárajú väzby medzi vysokou školou, študentmi a potenciálnymi zamestnávateľmi, ktoré by zvýšili záujem o študentov ako budúcich zamestnancov už v priebehu vysokoškolského štúdia. Práve naopak, absolventi pociťujú zo strany zamestnávateľov skôr diskrimináciu a nechúť prijímať do zamestnania práve začínajúcich učiteľov, uprednostňujúc učiteľa s praxou alebo dôchodcu, či dokonca nekvalifikovaného učiteľa. Predstavitelia škôl túto skutočnosť nijak nepopierajú. Domnievame sa, že tento problém uvedenia sa do praxe je charakteristický pre väčšinu absolventov, u mladých učiteľov je ich neistota len viac viditeľná a podrobovaná kritike z

viacerých strán (učiteľský zbor, žiaci, rodičia atď.). Keďže názory na ťažkosti absolventov pri prechode zo školy do praxe sú u najčastejšie uvádzaných problémov zo strany zamestnávateľov veľmi podobné, otvára sa tu široký priestor pre spoluprácu vysokých škôl, odborov školstva a škôl ako i budúcich zamestnávateľov. Spätná väzba zo strany začínajúcich učiteľov a ich zamestnávateľov je nesmierne cenná práve pre konkrétne fakulty, ktoré pripravujú učiteľov pre prax.

Rozhodnutie o výbere zamestnania je podmienené jednak požiadavkami zamestnávateľa, ktorých splnenie očakáva od nového pracovníka, ale aj kritériami, ktoré pri výbere zamestnania uplatňuje absolvent. Vo všetkých absolventských skupinách ostáva dominantným pre rozhodovanie absolventa uplatnenie vo vyštudovanom odbore a možnosť odborného rastu, ale samozrejme i snaha nájsť si prácu v mieste svojho trvalého bydliska (pre väčšinu absolventov je to jednoducho existenčná otázka). Poradie preferencií týchto rozhodovacích kritérií sa udržiava vo všetkých sledovaných ročníkoch a to, že uplatnenie vo vyštudovanom odbore je tak vysoko postavené v rozhodovacom procese absolventa, svedčí o premyslenej voľbe vysokoškolského štúdia i budúceho profesionálneho uplatnenia. Nemožno sa však vyhnúť obavám, že toto absolútorium môžu veľmi rýchlo atakovať existenčné problémy, s ktorými sa väčšina mladých učiteľov stretáva. Napriek tomu, že finančné ohodnotenie práce absolventa učiteľstva vôbec nie je najdôležitejšie pri rozhodovaní o budúcom zamestnaní, odchádzajú mladí učitelia zo školstva pre nízke finančné ohodnotenie. Nie je to však prevážne z nejakých mamonárskych pohnútok, ale v dôsledku prostého faktu, že plat začínajúceho pedagóga je tak podhodnotený a perspektíva tak nejasná, že predstava o budúcnosti, uspokojení osobných potrieb a založení a zabezpečení rodiny sa zdá nerealizovateľná.

Hlavnou motiváciou pre voľbu učiteľského povolania je rozhodne práca s deťmi. Túto skutočnosť však môžu výrazne prevážiť iné motívy a takým je jednoznačne finančné nedocenenie učiteľskej práce (najmä u mladých absolventov, ktorí veľmi často uzatvárajú sobáše po ukončení vysokoškolského štúdia). U mužov tento proces rozhodovania či ostať alebo odísť zo školstva nadobúda na razantnosti. Svedčí o tom i stále sa zvyšujúce percento absolventov, ktorí sú ochotní prijať prácu mimo svoj vyštudovaný odbor A napriek existujúcej silnej feminizácii školstva, kde u žien určité výhody napr. výhoda prázdnin alebo časová štruktúra učiteľskej práce zvyšujú atraktivnosť tohto povolania, je i u žien stále častejšie možno registrovať odchody z existenčných dôvodov i keď u väčšiny z nich zatiaľ ešte s nádejou, že sa snád raz k učiteľskej práci vrátia.

Možnosť odborného rastu je jedným z dôležitých rozhodovacích kritérií pri výbere zamestnania. Odborný rast mladého učiteľa je však podmienený ďalším štúdiom, zvyšovaním si kvalifikácie. Absolventi deklarujú značný záujem o ďalšie štúdium a objavuje sa dokonca ako jedno z vážnych kritérií pri výbere konkrétneho zamestnania. Nemennosťou však ostáva, že ďalšie vzdelávanie absolventov sa sústreďuje najmä do samoštúdia, ostatné vzdelávacie aktivity zachytávajú nízke percento absolventov a s nadobúdajúcimi rokmi praxe sa tento postoj veľmi nemení. Zvyšuje sa percento tých absolventov, ktorí ďalšiemu vzdelávaniu po ukončení štúdia nemienajú venovať prílišnú pozornosť. Absolventi uvádzajú nedostatok informácií o možnostiach, pre niektorých je neprijateľné i

vlastné financovanie niektorých foriem vzdelávania, pretože si to nemôžu z platu absolventa príliš dovoliť.

Hlavným problémom v rámci adaptačného procesu nástupu mladých učiteľov do praxe trvalo ostáva ich sklamanie a dezilúzia, výrazné neuspokojenie profesionálnych ambícií. Miera uspokojenia profesionálnych i osobných ambícií v zvolenej profesii sa výrazne odráža v pohľade na perspektivnosť učiteľskej profesie. Povolania, ku ktorému cítia vrelosť a lásku, ale s ktorým sa bezo zmeny viac ako každý druhý absolvent neodváža spájať svoju budúcnosť. V zamestnaní, ktoré z viacerých príčin neuspokojuje v prijateľnej miere ich osobné a profesionálne ambície, zamestnanie v ktorom sa cítia finančne a spoločensky podhodnotení, ktoré vnímajú ako nezaujímavé o prácu učiteľa práve od tých najkompetentnejších orgánov, nevidia perspektívu. Dôsledky tejto nepriaznivej situácie sú evidentné - nezaujímavé o prácu, pasivita popr. odchod zo školstva. Situácia sa vôbec nevyvíja priaznivo a znovu pripomíname, že je najvyšší čas využiť všetky možnosti vysokých škôl v procese prípravy budúcich učiteľov pre prax, ale najmä systémovo riešiť ekonomické a spoločenské postavenie učiteľov zo strany štátnej správy. Degradácia učiteľského povolania môže viesť len ku katastrofe a postihne v prvom rade úroveň výchovy a vzdelávania. Pri súčasných systémových zmenách v oblasti základného a stredného školstva (zavádzanie viacročnej školskej dochádzky), bude každý dobrý učiteľ, a najmä mladý perspektívny učiteľ, mať devízovú hodnotu a štát by už nemal dovoliť ďalší únik odborníkov, ktoré školstvo veľmi potrebuje. Odchod kvalifikovaných pracovníkov zo školstva je nahradzovaný obyčajne na úkor kvality a odbornosti. Údaje spracované ÚIPŠ signalizujú, že v rezorte školstva pôsobí takmer tretina nekvalifikovaných učiteľov, pričom najvyššie percento takýchto učiteľov je na základných školách. Hrozivá je i veková štruktúra pedagogických pracovníkov. Súčasná situácia vôbec neopravňuje k optimizmu a skôr navodzuje otázku, kto vlastne bude učiť naše deti. Ak chceme, aby sa im dostalo zodpovedajúce vzdelanie na ktoré majú podľa ústavy plné právo, mali by to byť učitelia nielen s plnou kvalifikáciou, ale aj takí, ktorí si toto krásne povolanie vybrali na základe skutočného záujmu. Preto musí spoločnosť a zodpovedné orgány vytvárať lepšie pracovné podmienky, premyslieť systém sociálneho zabezpečenia učiteľov a poradenských služieb, možnosti ďalšieho vzdelávania atď., teda podmienky k tomu, aby zo škôl neodchádzali a i naďalej videli v svojej práci zmysel života. Ani v dnešnej dobe sa nič nemení na skutočnosti, že základom každej školy a dobrého vzdelania je dobrý a spokojný učiteľ.

AUTORKA – KONTAKT:

PhDr. Marta Zvalová, CSc.,

Ústav informácií a prognóz školstva,

Bratislava

Slovenská republika